

УДК.141.37.11

ОРТО КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮДӨ КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ИНТЕГРАЦИЯЛАНГАН
САБАКТАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДИН КОММУНИКАЦИЯЛЫК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ӨБӨЛГӨЛӨРҮ

Гапарова Айжамал Эргешовна, окутуучу
Ош мамлекеттик университети
gapparovaaizamal@gmail.com

Аннотация: Бул макалада орто кесиптик билим берүүчү окуу жайларда билим берүүдөгү кыргыз тили сабактарында окуучуларды тилдик жактан гана билимин арттырбастан, интеграцияланган сабактар аркылуу алардын кебин өстүрүү, таза, туура, так жана бай сүйлөө жөндөмдүүлүктөрүн арттыруу жолдорун аныктоо зарылдыгы, актуалдуулугу аныкталган. Мындан тышкары орто кесиптик билим берүүчү окуу жайлардын студенттеринин информациялык, коммуникативдик компетенттүүлүгүн кыргыз тилинин интеграцияланган сабактардын негизинде өнүктүрүүнүн жолдорун иликтөө, анын натыйжаларын практикага киргизүү жолдору талдоого алынган.

Мында окутуунун технологиясын жаңылоо, окуу предметтери боюнча сабак берүүнү азыркы учурдун талабына ылайык келтирүү, кыргыз тилин окуучулардын бардык муктаждыктарына кызмат кыла ала тургандай жана өсүү багытында бардык кызыкчылыктарын толугу менен аткара алгыдай абалга жеткирүү жолдору көрсөтүлгөн.

Түйүндүү сөздөр: коммуникативдик компетенттүүлүк, интеграцияланган сабак, лингвистика, маданият таануу компетенциясы, проблемалык окутуу, өнүктүрүүчү окутуу, интерактивдүү окутуу.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В ИНТЕГРИРОВАННОМ УРОКЕ КЫРГЫЗСКОГО
ЯЗЫКА В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Гапарова Айжамал Эргешовна, преподаватель
Ошский государственный университет
gapparovaaizamal@gmail.com

Аннотация: В данной статье указывается необходимость и актуальность способов улучшить разговорные навыки учащихся с помощью интегрированных уроков, не только для улучшения их языковых навыков на уроках кыргызского языка в средних профессиональных учебных заведениях, но также для улучшения их способности говорить бегло, точно, четко и богато. Кроме того, изучение способов развития информационно-коммуникативных компетенций учащихся средних профессиональных учебных заведений на основе комплексных уроков кыргызского языка, анализ путей реализации его результатов на практике.

В нем изложены пути модернизации технологии обучения, приведения предметного обучения в соответствие с современными требованиями и перевода кыргызского языка в положение, в котором он может удовлетворить потребности и интересы всех учащихся.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, интегрированное обучение, лингвистика, культурная компетентность, проблемное обучение, развивающее обучение, интерактивное обучение.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF COMMUNICATIVE
COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE INTEGRATED LESSON OF THE KYRGYZ
LANGUAGE IN SECONDARY VOCATIONAL EDUCATION

*Gaparova Aijamal Ergeshovna, Lecturer
Osh State University
gapparovaaizamal@gmail.com*

Annotation: *This article indicates the need and relevance of ways to improve students' conversational skills using integrated lessons, not only to improve their language skills in Kyrgyz lessons in secondary vocational schools, but also to improve their ability to speak fluently, accurately, clearly and richly. In addition, the study of ways to develop information and communication competencies of students in secondary vocational schools on the basis of comprehensive lessons of the Kyrgyz language, analysis of ways to implement its results in practice.*

It sets out ways to modernize teaching technology, bring subject-based learning into line with modern requirements, and translate the Kyrgyz language into a position in which it can satisfy the needs and interests of all students.

Key words: *communicative competence, integrated learning, linguistics, cultural competence, problem-based learning, developing learning, interactive learning.*

Кыргыз тили сабактарында орто кесиптик билим берүүчү окуу жайлардын студенттеринин информациялык, коммуникативдик компетенттүүлүгүн интеграцияланган сабактардын негизинде өнүктүрүүнүн жолдорун иликтөө, анын натыйжаларын практикага сунуштоону изилдөөбүздүн актуалдуулугунун бири катары кароого болот.

Маалыматтардын өнүгүү деңгээлине байланыштуу тилдик, коммуникативдик компетенцияларга ээ болгон инсан – коомдук да муктаждык. Ал эми иликтөөбүздүн илимий-теориялык актуалдуулук деңгээли башталгыч билим берүү процессинде, орто кесиптик билим берүүчү окуу жайлардын студенттеринин инсан катары тилдик, коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу менен турмушунда тилди сабаттуу колдоно билүү зарылчылыгынын баалуулугунан чыгат. Демек, орто кесиптик билим берүүчү окуу жайларда билим берүүдөгү кыргыз тили сабактарында окуучуларды тилдик жактан гана билимин арттырбастан, интеграцияланган сабактар аркылуу алардын кебин өстүрүү, таза, туура, так жана бай сүйлөө жөндөмдүүлүктөрүн арттыруу жолдорун аныктоо зарылдыгы эмгегибиздин актуалдуулугунун дагы бир негизи болот.

Орто кесиптик окуу жайлардын интеграцияланган сабактарында студенттердин информациялык жана коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандырууда кыргыз тилин эне тил катары окутуу ыкмасын өнүктүрүүнүн азыркы этабы тилдик билим берүүнү олуттуу жаңылоо менен мүнөздөлөт. Бул болсо лингвистикалык, усулдук адабияттарды талдоо менен мамлекеттик тилде билим берүү жагында компетенттүү мамиле – негизги мамиле болуп санала тургандыгын көрсөтүп турат [4]. Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөнүүнүн максаттары жана милдеттери татаал жана көп аспектилүү. Илимге окутуунун теориясына жана практикасына компетенция түшүнүгүнүн киргизилиши аларды кыйла таамай жана так аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Коммуникативдик компетенция – бул жөн гана ар башка бирдиктердин тизмеси, адамдын эсинде сакталып калган эрежелердин топтому гана эмес, ошондой эле алардын сүйлөө программаларын шайкеш келтирүү жөндөмдүүлүгү [2].

Коммуникативдик компетенция бул башкаларды түшүнө билүү жана баарлашуунун максаттарына, чөйрөлөрүнө, кырдаалдарына адекваттуу сүйлөө жүрүмтурумунун жеке программаларын жаратуу жөндөмү. Бул өзүнө лингвистиканын негизги түшүнүктөрүн

билүүнү камтыйт: сүйлөө стили, түрлөрү, сүрөттөөнү куруу, аңгеме, талкуулоо, текстте сүйлөмдөрдүн байланышуу жолдору ж.б текстти талдоо жөндөмү жана көндүмү [1].

Коммуникативдүү компетенция зарылдыкка жараша тилдин мүмкүнчүлүктөрүнөн пайдалана билүүнү, курчап турган эл менен окуяларга өз ара аракеттенүү жөндөмдүүлүктөрүн, топто иштөө көндүмүнө ээ болууну, коллективде түрдүү социалдык ролдорго ээ болуу мүмкүнчүлүгүн өз ичине камтыйт. Окуучу өзүн тааныштыра билүүсү, кызыгуулары, өзү жашаган чөйрөсү, көз карашы, туура, жеткиликтүү айта алышы, кат, анкета, арыз, жаза алуусу, суроо берүүгө, дискуссия алып барууга жөндөмдүү болуусу керек [3].

Мамлекеттин түпкү улутунун тили б.а. мамлекеттик тил бирдиктүү тил болуп кызмат кылышы керек. Мамлекетте жашаган бардык улуттар ошол мамлекеттин тили аркылуу гана сүйлөшүп, пикир алышууга жетишүү зарыл. Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык мамлекеттик тилди билүү заманбап адистин кесипкөй компетенциясынын милдетүү компоненти болуп саналат.

Салттуу билим берүүнүн максаттары азыркы кесипкөй адиске компетенттүүлүктүн жогорку деңгээлин түзүү максаты менен толукталууда [7]. Азыркы талап боюнча тилди үйрөнүүнүн максаты коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу болуп санала. Тил үйрөтүү сабактарынын программаларында “коммуникативдик компетенция”, “тилдик компетенция”, “лингвистикалык компетенция”, “маданият таануу компетенциясы” түшүнүктөрү киргизилип жатат [7]. Студенттердин аталган бул компетенцияларды толугу менен өздөштүрүшү үчүн алардын оозеки жана жазма тилин өнүктүрүү боюнча багыттуу системалык иштерди биринчи күндөн тарта жүргүзүү зарыл.

Кыргыз тили боюнча инновациялык сабактар окуу процесси үчүн гана сунушталып калбастан, ал азыркы мезгилде кыргыз жаштарынын коомдук керектөөдөгү кызыкчылыктарын эске алуу менен ал кылымдап колдонулуп келген кыргыз тилинин лексикалык байлыгын, аны колдонууда өтө зарыл болгон грамматикалык түзүлүшүн, көркөм-эстетикалык баалуулугун, сөздүн тике, өтмө, кыйыр, жана башка маанилериндеги мазмундук жана образдуу касиеттерин толугу менен окуучуларга жеткирүүнү да көздөдү. Тактап айтканда, кыргыз тили өзүнүн социалдык чөйрөсүн кеңейтүү менен жалпы элдик колдонууга өтүүсү зарыл инновациялык сабактарды сунуштоодо көрдүк.

Бүгүнкү күндө билим алуу адам баласынын жашоо турмушунун эң зарыл керектөөлөрүнүн бирине айлангандыктан, кыргыз тили боюнча билим берүү инсандын өз өмүрүнүн агымында активдүү аракетке келген, жашоо үчүн зарыл жана жетиштүү билимдерди, ал аркылуу жүрүм-турумдарды, көндүмдөрдү өздөштүрүү процессине айланышы керек болууда [4]. Мында инновациялоонун башкы милдети кыргыз тили сабактарын мазмундук жактан жаңылап, турмуштун ыргагына жараша модернизациялоого аракеттендик. Ал окуу пландарын кайра иштеп чыгуу менен гана чектелбестен, кыргыз тилинде пикирлешүүнү жалпы адамзаттык маданий-этикалык деңгээлге жеткирүү милдетин да көтөрүүдө. Тактап айтканда, жаңы муундун балдары окуу процессине жөн гана катышуучу болбостон, практикалык жактан турмуш менен тыгыз байланышта турган көндүмдөргө ээ кылуу зарыл. Анда окутуунун технологиясын жаңылоо, окуу предметтери боюнча сабак берүүнү азыркы учурдун талабына ылайык келтирүү, кыргыз тилин окуучулардын бардык муктаждыктарына кызмат кыла ала тургандай жана өсүү багытында бардык кызыкчылыктарын толугу менен аткара алгыдай абалга жеткирүү керектиги да ачык көрүндү.

Коммуникативдүү компетенция жеке коммуникативдик жөндөм жана көндүм сыяктуу керектүү тил формасын, коммуникативдик актынын шарттарына жараша оюн билдирүү ыкмаларын тандоо, б.а. коммуникативдик кырдаалга шайкеш сүйлөшүү, баарлашуу жөндөмүн жана көндүмүн тандоо өтө маанилүү орунду ээлейт. Коммуникативдик мамилеге [2]:

1. Тилдик (лингвистикалык) компетенция – бул эң негизги компетенция болуп саналат.
2. Дискурсивдик компетенция
3. Социомаданий компетенция кирет.

Н. Хомский биринчи жолу лингвистикалык компетенцияны башка түшүнүктөрдөн бөлүп чыккан [6]. Анан андан ары тилдин теорияларына генеративдүү трансформациялык грамматиканын маселелерине пайдаланган.

Этнолингвист Д. Хаймс [5], Н. Хомскийдин социоллингвистика теориясынын өсүшүнө “Коммуникативдүү компетенция” терминин кошкон жана аны лингвистикалык компетенцияга байланыштырып, ар кандай кырдаалдарда социоллингвистикалык жагы да пайдаланылаарын көргөзгөн.

Д. Хаймс коммуникативдүү компетенцияны тилдин орундуу, жөндүү кырдаалында ички билим катары аныктайт; жөндөмдүүлүк, тилдик шык, жөндөмдөрдүн ишмердүүлүгүндө деп карайт [5].

Коммуникативдик компетенция боюнча көптөгөн окумуштуулар пикирлерин айтышкан. Айтылган аныктамаларда коммуникативдик компетенция боюнча түрдүү сандагы компоненттер чыгат. Бирок, айтылган бул аныктамалардын айрымдарын туура эмес деп айтууга болбойт. Тескерисинче, алардын бардыгы аз болобу, көп болобу “коммуникативдүү компетенттүүлүк” деген түшүнүктүн ар кандай маанилерин ачып берүү менен тилди экинчи тил катары окутуп, үйрөтүүгө жасалган аракеттер катары бааланат.

Ар бир студенттин коммуникативдүү компетенциясын калыптандырууга багыт алышы кыргыз тили сабактарында мугалимдин чеберчилигин дал ошол кептин өзүнө коюусун талап кылып, ал класстарда өтүлгөн окуу материалдарын окуучулар практикада текшерүү менен өздөштүргөнүн ар бир бала жеке көз карашын билдирүүсүндө, жупташып жана топ аркылуу оюн айтууда, жыйынтык чыгаруу пикирлерин жөнгө салуучу окутуу ыкмаларында кыргыз тилине таандык теориялык түшүнүктөрдү пайдалануусуна карата окуу-методикалык усулдарды иштеп чыгуу менен коштолгону маанилүү экендигин байкадык. Өтүлө турган окуу материалдарынан кеп менен тилдин айырмачылыгын же жакындыгын таап, сабакты дал ушул көз карашка негиздеп, сабактын план-конспектисин түзүп чыгууга карата чынында мугалимдер арасында чыгармачылык мамиле жетишсиз. Эгерде кыргыз тили мугалимдери окуу программасын ишке ашырууда окуу жылынын башталышынан тартып, кеп менен тилдин айырмачылыгын же жакындыгын айырмалоо менен сабактарга комплекстүү мамиле кылган болсо, анда учурда окуучулардын кызыгуусу жетишпей жаткан салттуу сабактарда деле баланын турмуштук керектөөсүн канааттандыруу үчүн маанилүү болгон иштер аткарыла тургандыгы байкалды.

Азыр коомдук-социалдык керектөө болуп турган кыргыз тилин социалдык чөйрөдө колдонуу ишмердүүлүгүн арттыруучу маселелерге жооп катары мугалимге чыгармачылык менен окутуу үчүн сабактын инновациялык мүнөзүн аныктоочу «жолдорду» сунуш кылуусу зарыл экендигин айкындадык. Маселен, мугалимдин чыгармачылыгы менен уюштурулган кыргыз тилин окутуунун төмөнкүдөй формаларында деле кеп менен тилдин айырмачылыгын же жакындыгын үйрөтүүгө болот: 1. Бириктирилген сабак; 2. Сабак-жомок; 3. Сабак –пресс-конференция; 4. Сабак –таймаш; 5. Сабак-экскурсия; 6. Сабак-консультация; 7. Сабак-сынак; 8. Сабак-ангеме; ж. б. сабактардын ар бири аркылуу кыргыз тилиндеги кеп менен тилдин айырмачылыгын окуучуларга үйрөтүүгө мүмкүнчүлүк бар. Ырас, сабакка карата форманы тандоо бул мугалимдин эркиндеги иш болоору анык. Бирок мугалим класска карата кандай форманы колдонуу керектигине келгенде жөндөн-жөн эле өзү каалаган форманы эле балдарга сунуш кылбастан, сабак балдарга кызыктуу жана аларга кандайдыр билим берүүгө шыктандыра турган формада болуусун сөзсүз эске алышы зарыл болуп саналат.

Кыргызстандын билим берүү системасында кыргыз тилин окутуунун инновациялык методдору окутуунун төмөнкү багыттары боюнча жүзөгө ашырылып, алар менен

“синтетикалык мүнөздө жуурулушуп”, аздыр-көптүр аракетке келгендигин жана акырындап жайылтыла баштагандыгын эске алсак, алар кайсы багыттар экендигин санап көрсөтүү менен чектелүүгө болот. Алар: салттуу (традициялык) окутуу (1); программалаштырган окутуу (2); проблемалык окутуу (3); өнүктүрүүчү (развивающие) окутуу (4); интерактивдүү (коммуникативдик) окутуу (5); дистанциондук окутуу (6); контексттүү (контекстное) окутуу (7) ж. б. ишке ашырылган кыргыз тилин окутуунун инновациялык методдору деп жалпылаштырылып берилди.

Кыргыз тилинде билим алып жаткан ар бир окуучу атуулдук-психологиялык жактан кайталангыс. Эгерде ар бир баланы индивидуалдуу кайталангыс экендигин моюнга алсак, анда алардын ар бирине индивидуалдуу мамиле кылуу менен ошол окуучунун инсандык касиетине багыттап билим жана тарбия берүү зарыл экендиги башкы планга чыгат. Мындай мамиле азыркы учурда чыгармачыл мугалимдердин гана иштөө кызыкчылыгы болбостон, «орто заар» педагогдорду да окуучулар менен жекече иштешүүгө, алардын кызыкчылыктары менен керектөөлөрүн «өздөштүрүү» аркылуу сабакты уюштурууга аргасыз кылууда. Бул болсо салттуу окутуу иштеринде «орто окуучуга» негизделген билим берүүнү түп-тамырынан жаңылап кыргыз тилин компетенттүүлүккө таянып окутууга багыт алуусун шарттоодо.

Коммуникативдик компетенттүүлүктү өстүрүү жагдайында төмөнкү төрт багытты эске алуу сунушталды:

1) орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин сөздүк минимумун байытуу; башкача айтканда, окуучулар мурда билбеген жаңы түшүнүктөрдү туюнткан сөздөрдү өздөштүрүүсү;

2) орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин сөздүгүн тактоо; башкача айтканда, аларга белгилүү болгон сөздөрдү тереңдеп түшүнүү, кошумча маанилерин билүү, синонимдер арасындагы айырмачылыктарды байкоо, антоним сөздөрдү табуу, көп маанилүүлүктөрдү анализдөө, кабыл алынган сөздөрдү өздөштүрүү;

3) орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин сөздү колдонуусун активдештирүү; ар бир студенттин кебинде мүмкүнчүлүккө жараша сөздөрдүн кеңири түрүн колдонуу, сүйлөмдөрүндөгү сөздөрдү байытуу, сөздөрдү мүмкүнчүлүктөрүнө жараша башка сөздөр менен айкашуусун күчөтүү, аларды бул же тигил кырдаалга жараша ыктуу пайдалана алууларына жетишүү;

4) орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин кебинде адабий тилге жатпаган сөздөрдү чектөө; өспүрүмдөрдүн кебинде кээ бир сөздөрдүн туура эмес интонация менен айтылышын оңдоо, кээ бир сөздөргө туура эмес коюлган басымды түзөтүү, пайдаланылып жаткан диалектилик сөздөрдү адабий тилдин нормасындагы сөздөр менен алмаштыруу же оңдоо, түзөтүү.

Бул багыттар боюнча программалык материалдарды негиз кылуу менен орто кесиптик окуу жайлардын студенттеринин информациялык жана коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу максатында интеграцияланган сабактардын түрлөрү, типтери экспериментте сунушталды.

Адабияттар:

1. Антипова В.М., Колесина К.Ю., Пахомова Г.А. Компетентностный подход к организации дополнительного образования в университете // Педагогика. – 2006. – №8.
2. Гончарова Н.Л. Категория «компетентность» и «компетенция» в современной образовательной парадигме // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2007. – № 5
3. Добрынин М.А. Болонская декларация как фактор формирования европейского образовательного пространства // Педагогика. – 2006. – № 9.

4. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. 2003. № 3. С.310.
5. Hymes D. On Communicative Competence / D. Hymes; in J.V. Pride and J. Holmes (eds.). – New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
6. Хомский, Н. «Язык и мышление» Изд. МГУ, М.1972, 123б.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированного образования // Народное образование. – 2003. – № 2, С. 58-64.